

Доц. др Маша Кулаузов

Правни факултет Универзитета у Новом Саду

ПОКУШАЈИ ДА СЕ ЗАКОНСКИМ ПУТЕМ УБЛАЖЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЗЕЛЕНАШТВА У СРБИЈИ XIX ВЕКА

Аутор у раду врши историјскоправну анализу правних норми чији је циљ био да спрече прекомерно задуживање сељака код зеленаша и губитак имања услед немогућности враћања дугова. У Србији је током XIX века зеленаштво све више узимало маха, јер су сељаци, трпећи велику новчану оскудицу у условима непостојања уређеног јавног кредита, принуђени да се за позајмице обраћају приватним зајмодавцима и да од њих узимају новац под крајње неповољним условима. Зато је у раду истакнут значај који је, у таквим околностима, институт окућја, као земљорадничког минимума изузетог из правног промета, имао за очување сељачких поседа. Скренута је пажња и на чиниоце који су условили повећану потребу за новчаним зајмовима, као и на скромне резултате које су државно финансијско законодавство и економска политика остварили на пољу заштите народа од зеленаштва.

Кључне речи: Зеленаштво; Сељаци; Презадуженост; Сељачки посед; Законодавство.

1. УВОД

У Србији су тридесетих година XIX века наступиле крупне промене не само на друштвено-економском плану, већ и у свим сегментима привредног живота. Укидање феудалних односа и исељавање Турака из Србије на основу одредаба Хатишерифа од 1833. године резултирало је проглашењем сељака за слободне сопственике својих баштина. Власници су могли своја имања продати, поклонити, заложити, дати у закуп или њима на било који други начин слободно располагати. Крупне промене својинских односа и новостечене привредне слободе затекле су сељаке неспремним да профитабилно и економски

исплативо располажу земљом. Како нису били вични пословању на тржишним принципима, они су често продавали имања по сувише ниским ценама и тако западали у новчану оскудицу. До погоршања материјалног стања сељака доводили су и пораст новчаних пореза, с једне, и ниске цене пољопривредних производа, с друге стране.¹ Све је то резултирало наглим осиромашењем и прекомерним задуживањем сељака код зеленаша. Како је зеленаштво у Србији XIX века све више узимало маха, мишљења смо да законски покушаји да се ублаже његове штетне последице заслужују посебну пажњу. Стога, у раду је дат целовит приказ законских прописа и подзаконских аката чији је циљ био да спрече даље класно раслојавање и губитак сеоских имања услед презадужености, а потом је извршена њихова историјскоправна анализа.

2. ЗАКОНСКИ ПОКУШАЈИ ДА СЕ УБЛАЖЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЗЕЛЕНАШТВА ДО 1873. ГОДИНЕ

Да би се спречило осиромашење и пропаст породица услед узимања зеленашких зајмова, кнез Милош је 29. маја 1836. године издао указ којим је засновао установу тзв. окућја као земљорадничког минимума изузетог из правног промета. Тим актом забрањено је да се задужи у варошима кућа у којој породица живи, а на селу кућа, баштина, два вола и крава како би „безпомоћне жене и дјеца, по упропашћенију свега имјенија кров барем над главом имала“.² Циљ је, дакле, наведеног неутуђивог поседа да земљорадник не остане без имања и без куће. Он га штити да не постане бескућник и на тај начин га, такорећи, „окућује“ и зато му и приличи назив „окућје“.

Проблем зеленаштва поново се актуелизује доношењем Српског грађанског законика 1844. године. Писан у индивидуалистичком духу, српски кодекс санкционише тековине буржоаских револуција и доприноси бржем развоју трговине и робноновчаног промета. С друге стране, непостојање неутуђивог породичног стожера, односно земљишног минимума који се у задрузи преноси са предака на потомке, и дефинисање задружне својине као сусвојине са одређеним уделима задругара у њој, знатно су олакшали и убрзали деобе задружних домаћинстава.³ Тако, по доношењу СГЗ, задружне поделе постале су све

¹ В. Стојанчевић, *Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839*, *Историја српског народа* V–1, СКЗ, Београд 1994², 140–141.

² Указ од 29. маја 1836. године, *Зборник закона и уредаба изданих у Књажевству Србији*, бр. 30/1877.

³ Вид. петнаесту главу другог дела Законика која носи наслов *О наслеђственим правима и одношењима у задрузи*, чл. 507–529, у Г. Никетић, *Грађански законик Кра-*

бројније, а раздружени задругари, сада инокосни сељаци који су свој део у задружном имању добили у природи, трпе све већу новчану оскудицу. Стога, позајмљују новац код зеленаша под крајње неповољним условима и, у немогућности да врате дугове, губе имања.

Уставобранитељска влада притом ништа не чини да сузбије зеленаштво.⁴ У распису који је Савет 26. јануара 1853. године упутио Попечитељству правосуђа, најпре је констатовано да, у складу са чланом 601 СГЗ, законом дозвољена камата износи дванаест одсто. Виша камата не може бити досуђена судским путем. Међутим, Савет закључује да се, „осим простог саветовања народа, да се од давања већег интереса чува, никакве предохранителне мере овде прописивати не могу“.⁵

По повратку кнеза Милоша на власт донет је Законик о поступку судејском у грађанским парницама од 12. фебруара 1860. године. Да би се заштитила сеоска имања, тачком 3, чл. 262 Законика забрањено је намирење потраживања поверилаца на средствима за производњу сељака. Од продаје за дуг изузети су „најнужнији мајсторски алат, а тежаку 1 плуг, 1 кола, 2 вола или теглећа коња, мотика, секира, будак, коса и ране толико, колико је за њега, породицу и стоку за петнаест дана потребно“.⁶ Већ идуће године, решењем од 13. марта 1861. године прописано је да се извршење не може спровести ни на два дана ораће земље и сабраном плоду с ње, које тежак не може ни задужити.⁷ Решењем од 27. маја 1861. године објашњено је да, кад дужник има само кућу с плацем која по судској пресуди треба да буде продата ради намирења потраживања поверилаца, извршитељ ће најпре, заједно са сеоским кметовима, проценити њену вредност. Уколико се установи да кућа не вреди више од два дана ораће земље средњег квалитета у атару истог села, она не може бити продата ради наплате дуга (тач. 3 решења). У случају продаје задружног имања, свакој пореској глави у задрузи, било да плаћа данак или не, мора припасти у својину два дана ораће земље као удео у раздељеном задружном иметку (тач. 5).⁸

љевине Србије протумачен одлукама одељења и опште седнице Касационога суда – СГЗ, Геца Кон, Београд 1922, 312–326.

⁴ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858), Сабрана дела Слободана Јовановића* (пр. Р. Самарџић, Ж. Стојковић), том 3, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1990, 98–101.

⁵ Распис од 26. јануара 1853. године, *Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 7/1854.

⁶ Законик о поступку судејском у грађанским парницама, Београд 1860.

⁷ Решење од 13. марта 1861. године, *Сборник закона и уредба издани у Књажеству Србији*, бр. 14/1862.

⁸ Решење од 27. маја 1861. године, *Сборник закона и уредба издани у Књажеству Србији*, бр. 14/1862.

Наведеним прописима поново је заведено окућје као гарантовани минимум сељачког поседа изузет из правног промета, с циљем да се сељаци заштите од зеленаша и ситуације у којој би им била угрожена егзистенција продајом целог имања ради наплате зеленашких дугова. Тај неутуђиви минимум поседа преузет је и у тач. 4, чл. 471 Законика о поступку судском у грађанским парницама од 1865. године.⁹

Да би се олакшало узимање зајмова мање имућним сељацима, донет је 16. априла 1860. године пропис о зајмовима из општинских каса. Тим актом предвиђено је да се суме до хиљаду гроша чаршијских могу издавати под интерес без интабулације само на јемство једног или двојице добро познатих и сигурних људи, за које ће и кметови моћи одговорати. Овакви зајмови одобравани су само за годину дана, с тим што су по истеку рока могли бити продужени.¹⁰ Наредбом од 16. априла 1860. године омогућено је и сељацима слабијег имовног стања који нису поседовали непокретности, а биле су им потребне мање суме новца на краћи рок, да се користе општинским касама. Примена поменутог прописа проширена је и на зајмове из црквених и манастирских каса уредбом коју је кнез Милош упутио Попечитељству просвете 13. јуна 1860. године (тач. 1 и 2). Интересна стопа тих зајмова била је ограничена на осам одсто (тач. 5).¹¹

Пре него што су донети прописи о зајмовима, предузете су мере које су имале циљ да онемогуће чиновницима, среским начелницима и кметовима бављење зеленаштвом. Наиме, постојала је оправдана бојазан да ће они позајмити новац уз плаћање законом прописане камате, а потом га даље давати сељацима под зеленашким условима. Зато је кнез Милош издао 18. децембра 1859. године решење којим је прописано: „Кметови не смеју без одобрења свих општинара новаца ни сами на интерес узети нити коме другом на интерес дати, исто тако и срески начелници са општинским новцима.“¹² Наредбом упућеном Попечитељству финансија 26. фебруара 1860. године забрањено је да се чиновницима позајмљује новац из јавних каса ради шпекулације и давања другима под интерес, већ само ради подмирења соп-

⁹ Законик о поступку судском у грађанским парницама, Београд 1865.

¹⁰ Наредба Попечитељству финансија од 16. априла 1860. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 13/1861.

¹¹ Уредба Попечитељству просвете од 13. јуна 1860. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 13/1861.

¹² Решење од 18. децембра 1859. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 12/1859.

ствених потреба, и то највише до три стотине цесарских дуката. Из државних каса се новац не даје на зајам ни под каквим условима.¹³

У оквиру мера за спасавање сељака од презадужености, донет је Закон о окружним штедионицама 21. октобра 1871. године. Овим законом предвиђено је оснивање окружних штедионица у свим окрузима, којима би били поверени на руковање: новчана средства црква, манастира, општина, окружни и срески прирези, пупилски новац и новац депонован код окружних судова и полицијских власти (чл. 1 и 2). Штедионице су давале зајмове уз седам одсто годишње камате, по правилу, само становницима свог округа. То су били краткорочни зајмови у износу од пет до пет стотина цесарских дуката који су уговорани на рокове од шест месеци до три године (чл. 12 и 14). Били су намењени, на првом месту, земљорадницима којима је имовина страдала услед елементарних непогода, или којима је био неопходан новац за изградњу куће, пољопривредних зграда, набавку стоке или семена за усев. Позајмицу су могли добити и пољопривредници који су се задужили код приватних зајмодаваца и нашли се, услед немогућности враћања дугова, у опасности да изгубе сво имање (чл. 15). Сви су они могли добити зајам и без непокретне залог, „на лично јемство своје општине“ (чл. 17). Дужницима који уредно отплаћују главницу и плаћају камату, зајам може бити продужен још три године.¹⁴

Окружне штедионице, међутим, нису у пракси дале очекиване резултате. Основане су само у пет округа и тако остале недоступне већем делу сељаштва. С друге стране, њене кредите су убрзо разграбили варошки трговци и чиновници по седам одсто годишње камате, да би их, по максималној законској камати од дванаест одсто давали даље сељацима. Тако су средства окружних штедионица, уместо да припадну сељацима ради којих су у првом реду штедионице и биле установљене, убрзо дошла у руке имућнијих слојева који су на разлици између камате на зајмове штедионица и највише законске камате одлично зарађивали.

Све ове мере биле су палијативног карактера и нису успеле да заштите народ од зеленаша. Напротив, задуженост сељака добијала је све веће размере. Услед лоше регулисаног унутрашњег тржишта, непостојања уређеног јавног кредита, пораста новчаних пореза, сељак је осећао велику несташницу новца. То доводи до све већег процвата зе-

¹³ Наредба Попечитељству финансија од 26. фебруара 1860. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 13/1861.

¹⁴ Закон о окружним штедионицама, *Сборник закона и уредаба издани у Књажеству Србији*, бр. 24/1871.

ленашења које у Србији шездесетих и седамдесетих година XIX века постаје врло уносан, лукративан посао.¹⁵

3. ЗАКОН О ОКУЋЈУ ОД 1873. ГОДИНЕ

Како би се спречило даље имовинско раслојавање које је у претходним деценијама претило да угрози опстанак ситног сељачког поседа, постојећу социјалну структуру и политичку стабилност, 24. децембра 1873. године усвојена је измена тач. 4, чл. 471 Законика о поступку судском у грађанским парницама од 1865. године. У тач. 4а, чл. 471 Законика наведена је имовина земљорадника на којој није било могуће спровести извршење ради намирења потраживања поверилаца у извршном поступку. Тако се земљораднику ни због какве наплате дугова нису могли продати: „Један плуг, једна кола, два вола или телећа коња, мотика, секира, будак, коса и толико хране, колико је за њега, породицу и стоку потребно до нове ране. Поред тога на сваку пореску главу, била она од данка ослобођена или не, ако јој је само главно занимање земљеделство, живела она у селу или вароши, пет дана земље, рачунећи дан на 1600 квадр. хв., била земља чиста, под гором, воћем или виноградом, заједно са необратим њеним плодом. Исто тако и кућа са зградама и плацем до једног дана орања.“¹⁶ Наведеном законском изменом, познатијом под називима Закон о окућју и Закон народног благостања,¹⁷ изузети су од продаје за дуг основно пољопривредно оруђе, нешто стоке и укупно од земље шест дана орања, односно кућа са зградама и плацем до једног дана орања и још пет дана земље. Поменуто имање, пољопривредник не може продати нити на било који други начин отуђити.¹⁸

Да би се сељаци заштитили од похлепе зеленаша и наглог сиромашења услед прекомерне задужености, Законом о окућју установљен је неотуђиви минимум поседа изузет из правног промета. Заправо је гарантовани земљишни минимум од два дана ораће земље предвиђен основном одредбом чл. 471 Законика од 1865. године, сада био проширен на шест дана орања, јер је претходни зајемчени посед био сувише ситан да би могао да подмири све потребе једног просечног пољопривредног домаћинства. Уколико би се земљорадник нашао у ста-

¹⁵ С. Јовановић, *Светозар Марковић, Политичке и правне расправе*, књига прва, *Сабрана дела Слободана Јовановића* (пр. Р. Самарцић, Ж. Стојковић), том 2, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1990, 64–66.

¹⁶ Законик о поступку судском у грађанским парницама са свима изменама и допунама – Измена од 1873. год., Београд 1887.

¹⁷ Д. Јанковић, *Рађање парламентарне демократије, Политичке странке у Србији XIX века*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 1997, 70.

¹⁸ Измена од 1873. год.

њу нужде услед елементарне непогоде попут пожара, поплаве или не-родне године, или ако би му стока угинула, или би му био потребан новац за куповину семена за усев, он се могао задужити, али само код јавних каса. Међутим, ни у овим ванредним случајевима он не може задужити два дана земље и кућу с плацем. Уколико у редовним околностима извршење треба да се спроведе на имању које прелази шест дана земље, сопственик одлучује која ће земља бити продата ради наплате дуга. Закон о окућју не односи се на потраживања настала пре 1. јануара 1874. године, када је поменути пропис ступио на снагу. На повериоце који своја потраживања не пријаве властима до 1. априла 1874. године како би се утврдио датум њиховог настанка, примењује се наведена законска измена.¹⁹

Измена тач. 4, чл. 471 Законика важи само за извршење пресуде у грађанским парницама. Уколико треба да се изврши пресуда по којој би окривљени одговарао за штету насталу кривичним делом учињеним намерно или из користољубља, у попис улази све имање осуђе-ног. Изменом чл. 471 Законика од 4. децембра 1867. године предвиђено је да се штета проузрокована поменути кривичним делима може надокнадити и продајом заштићеног земљишног минимума,²⁰ и та измена остала је на снази и по доношењу Закона о окућју. Извршење се може спровести на поменутом земљишном минимуму и ради измирења општинских и државних терета, као што су, нпр. данак и прирез.²¹

Ради тачније примене и исправнијег тумачења Закона о окућју, донето је 4. фебруара 1874. године Упутство за извршивање закона од 24. децембра 1873. год. односно тога шта се земљеделцу за извршење пресуде у попис узети не може. У првој тачки Упутства прецизирано је да се под земљеделцем подразумева не само онај који живи у селу, већ и у вароши, под условом да му је земљеделство главно занимање и основни извор његове и егзистенције његове породице. Овде се у првом реду мисли на занатлије којима занатство не доноси довољан приход да од њега могу издржавати своје породице. Ту спадају: лончари, ужари, покровције (мутаџије), крпачи разних заната, одвећ незнатни бакали, бербери, рабације и други. Под земљеделством подразумева се и виноградарство и баштованство (тач. 2). У објашњењу Закона о окућју наведено је да се поменути земљишни минимум од пет дана земље односио на једну пореску главу, па уколико је у задрузи било, на пример, пет пореских глава, неотуђиво имање је износило двадесет и пет дана земље. Притом, није битно да ли свако лице које

¹⁹ Измена од 1873. год.

²⁰ Закон од 4. децембра 1867. године, *Зборник закона и уредба издани у Књаже-ству Србији*, бр. 20/1867.

²¹ Измена од 1873. год.

се рачуна као пореска глава и плаћа порез или је од њега ослобођено (тач. 3). С обзиром на то да се суштина одредбе чл. 471 Законика огледа у томе да земљорадник не остане без земље, то не значи да се за сваког задругара–пореског обвезника мора сачувати и зграда са кућама и плацем до једног дана орања, као и стока, храна и пољопривредно оруђе наведени у поменутом законском члану (тач. 4).

У тац. 8 Упутства, ближе је одређено шта се подразумева под неутуђивом кућом са зградама и плацем до једног дана орања. Тако, кућом се сматрају и све оне одвојене кућице у којима би задругари живели у оквиру задружне породице. Зграде чине све оно што је потребно за бављење пољопривредом попут амбара, кошева, стаја за чување алата и штала. У неутуђиви минимум улази и плац на којем су кућа и зграде и који заједно са њима износи највише један дан орања (тач. 9). Сељаку је забрањено да прода или на други начин отуђи укупно шест дана земље, али не и да је замени (трампи) за неку другу, с тим да на другом месту добије посед исте величине или исте вредности као и пређашњи, и да о томе поднесе доказ суду (чл. 10).²²

Установљењем неутуђивог земљишног минимума сужено је најважније својинскоправно овлашћење сељака – овлашћење располагања приватном имовином. Измена тац. 4, чл. 471 Законика је у супротности са чл. 211 СГЗ. Према том члану, сваки Србин је савршени господар својих добара тако да је властан њима по својој вољи располагати, и свакога отуда искључити.²³ Ипак, увођење гарантованог минимума поседа има своје економско оправдање. Оно је представљало једини начин да се у условима презадужености сељака имања сачувају од превеликог уситњавања продајом за дуг које би у крајњој линији угрозило и опстанак привредних газдинстава. Овај посед, изузет из правног промета, подсећао је на обичајноправну установу стожера у породичној задрузи. Њиме се није могло располагати осим у случају крајње нужде, и он се по правилу неокрњен преносио са предака на потомке. Циљ окућа био је да спречи даљу пролетаризацију сељака и да преко имовинске обезбеди и већу социјалну сигурност и елиминираше опасност од револуционарних потреса.

²² Упутство за извршивање закона од 24. децембра 1873. год. односно тога шта се земљеделцу за извршење пресуде у попис узети не може, *Зборник закона и уредаба изданих у Књажевству Србији*, бр. 20/1874.

²³ Г. Никетић, 132.

4. ЗАКЉУЧАК

Институт окућја био је предвиђен у српском законодавству и пре доношења Закона о окућју 1873. године. Поменути прописом неотуђиви земљишни минимум је проширен, а упутством за извршење закона овај институт добио је детаљну и систематску обраду. Ипак, законска измена тач. 4, чл. 471 Законика о судском поступку није у пракси дала жељене резултате. У њој није прописано да су поделе задружних домаћинстава дозвољене само уколико би свакој деобној странки припало пет дана земље као удео у разделеном задружном иметку. Овом законском мером можда је спречено прекомерно задуживање сељака, али нису ограничене деобе задружних домаћинстава. Није предвиђено ни да приликом наслеђивања сваком од наследника мора припасти неотуђиви земљишни минимум у својину. Зато, деобом и наслеђем долазило је до претераног уситњавања и распарчавања ионако малих земљишних поседа. На тај начин, створен је низ сићушних газдинстава која услед своје минималне економске снаге нису могла да се правилно развијају, а чији су власници, и без задуживања, често били на ивици сиромаштва. С друге стране, до смањивања сеоског поседа, поред деобе и наслеђа, долазило је и измирењем пореских обавеза. Уколико би гарантовани земљишни минимум био заштићен од продаје ради намирања општинских и државних терета, свакако би ређе долазило до превеликог уситњавања поседа.

Да су законским путем ограничене задружне поделе и деоба имовине наслеђивањем, као и да је интерес појединца претпостављен интересима државне благајне, биле би ублажене штетне последице друштвеног развитка. Крупне друштвене промене какве су се одвијале у Србији XIX века, попут преласка с натуралне на робноновчану привреду, распадања патријархалних породичних задруга и развоја тржишне конкуренције неминовно изазивају велике потресе. Између осталог, и имовинско раслојавање и пропадање сиромашнијих сељака који губе имања. Ипак, постојање одговарајућег финансијског законодавства и економске политике умањило би негативне стране задружних деоба и развитка приватне својине и новчаног капитала.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Јанковић, Драгослав, *Рађање парламентарне демократије, Политичке странке у Србији XIX века*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 1997;
2. Јовановић, Слободан, *Светозар Марковић, Политичке и правне расправе*, књига прва, *Сабрана дела Слободана Јовановића* (пр. Р. Самарцић, Ж. Стојковић), том 2, Београдски издавачко-књижарски завод, Београд 1990;
3. Јовановић, Слободан, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858), Сабрана дела Слободана Јовановића* (пр. Р. Самарцић, Ж. Стојковић), том 3, Београдски издавачко-књижарски завод, Београд 1990;
4. Никетић, Гојко, *Грађански законик Краљевине Србије протумачен одлукама одељења и опште седнице Касационога суда*, Геца Кон, Београд 1922;
5. Стојанчевић, Владимир, *Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839, Историја српског народа V–1*, СКЗ, Београд 1994.

Правни извори

1. Закон од 4. децембра 1867. године, *Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији*, бр. 20/1867;
2. Закон о окружним штедионицама, *Зборник закона и уредаба издани у Књажеству Србији*, бр. 24/1871;
3. Законик о поступку судејском у грађанским парницама, Београд 1860;
4. Законик о поступку судском у грађанским парницама, Београд 1865;
5. Законик о поступку судском у грађанским парницама са свима изменама и допунама, Београд 1887;
6. Наредба Попечитељству финансија од 26. фебруара 1860. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 13/1861;
7. Наредба Попечитељству финансија од 16. априла 1860. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 13/1861;
8. Распис од 26. јануара 1853. године, *Сборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 7/1854;
9. Решење од 18. децембра 1859. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 12/1859;
10. Решење од 13. марта 1861. године, *Сборник закона и уредба издани у Књажеству Србији*, бр. 14/1862;

11. Решење од 27. маја 1861. године, *Сборник закона и уредба издани у Књажеству Србији*, бр. 14/1862;
12. Указ од 29. маја 1836. године, *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србији*, бр. 30/1877;
13. Упутство за извршивање закона од 24. децембра 1873. год. односно тога шта се земљеделцу за извршење пресуде у попис узети не може, *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србији*, бр. 20/1874;
14. Уредба Попечитељству просвете од 13. јуна 1860. године, *Сборник закона, уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији*, бр. 13/1861.

Assistant Professor Maša Kulauzov, LL.D.

Faculty of Law,
University of Novi Sad

LEGISLATIVE ATTEMPTS TO REDUCE EFFECTS OF USURY IN 19th CENTURY SERBIA

Summary

In this paper author pointed out in which ways major changes in ownership structure that occurred in 19th century, as a result of abolishment of feudal system and declaration of peasants as free owners of their real property, affected peasants' material status and their real estate. Market economy and private property prevailed, and in considerably different social and economic circumstances usury became ever more common. Destructive effects of excessive indebteding and rapid pauperization of peasants are emphasized in this paper. However, there were a few legislative attempts to protect farmers from usurers which are examined and critically analyzed. Unfortunately, those legislative measures didn't give considerable results and failed to, over the long term, significantly diminish over-indebtedness of villagers.

Key words: *Usury; Peasants; Overindebtedness; Peasants' real property; Legislature.*